

BORCHIANA versus SICILIANA

Grāfa Borha Sicīlijas ceļojums un tā reminiscences literatūrā un mākslā

Aija Taimiņa

Kā vēsta ieraksts Varakļānu baznīcas metrikā, “Daugavpils jezuītu biedrības rezidences superiors tēvs Kazimirs Šels 1753. gada 1. jūlijā privātās kristībās kristīja 30. jūnijā dzimušo Mihaelu Joannu Aloīzu Antonu, augsti godājamā Joana Borha kunga un Ludovikas no Zibergiem dēlu¹. Varakļānos kristītais Poļu Infantijas vaivadijas podkomorija² un Ludzas stārasta Jana Andžeja Juzefa Borha³ (*Jan Andrzej Józef Borch*) otrais bērns no trim vēlāk būs pazīstams kā Eiropas mēroga dabaszinātnieks un literāts Mihals Jans Borhs (*Michał Jan Borch*⁴, 1753–1810), kura vārds ir ierakstīts zinātnes vēsturē, bet darbi fiksēti arī jaunākajos laikos veidotajās mineraloģijas bibliogrāfijās⁵.

Borha dzīvesgājumā nolieciami būtiska loma bija tēva sabiedriskajam stāvoklim, ietekmei Polijas galmā un svarīgajiem Varšavā ieņemtajiem amatiem. Tāpēc arī dēlam bija dotas visas iespējas iegūt labu mājas izglītību Borhu pilī⁶ (*Pałac Borchów*) Varšavā, iekļauties galmā un tuvināties Polijas karalim Staņislavam II Augustam Poņatovskim⁷, lai strauji uzsāktu spīdošu karjeru militārajā dienestā un diplomātiskajā

Mihala Jana Borha portrets. Gravūra pēc Johana Baptista Lampi gleznas

Portrait of Michal Jan Borch. Engraved after a painting by Johann Baptist Lampi

No / From: *Manteuffel G.* Nieco z dziejów dawnego Księstwa Inflanckiego i wybitniejszych postaci tego województwa od XVII do XIX stulecia // Z okolic Dźwiny: Księga zbiorowa na dochód Czytelni Polskiej w Witebsku. – Witebsk: Towarzystwo Dobroczynności w Witebsku, 1912. – S. 34

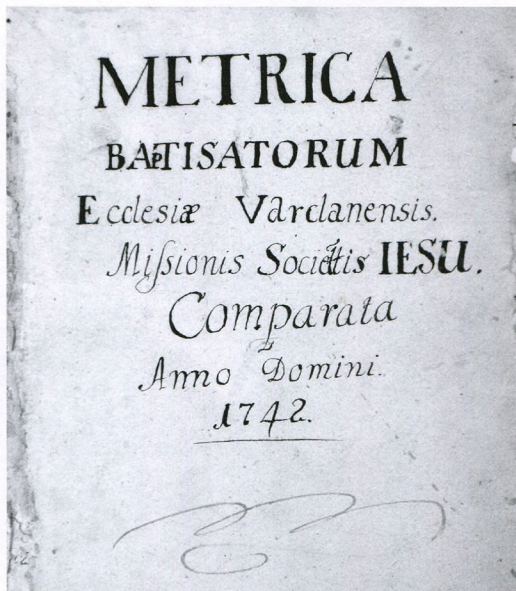
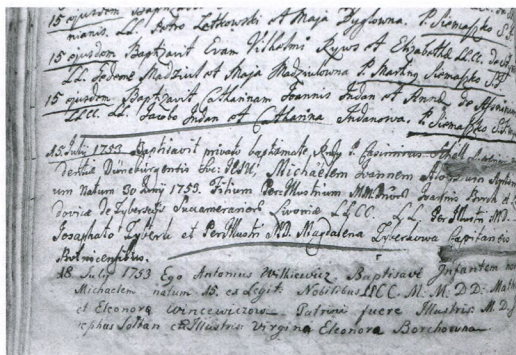

Varakļānu draudzes kristīto reģistrs. Titullapa un ieraksts par Mihala Jana Borha kristīšanu

Varakļānu Sv. Viktorā baznīcas arhīvs

Baptismal records of Varakļāni congregation. Title-page and baptismal record of Michal Jan Borch
Archive of Varakļāni St. Victor's Church

Foto / Photo: Aija Taimiņa

jomā. Tomēr Polijas vāstūrē 18. gs. pēdējās trīs desmitgades ir dramatiski politiski pārmaiņu laiks, kad triju Polijas daļišānu (1772, 1793, 1795) rezultātā tiek zaudēta gan neatkarība un valstiskums, gan teritorija. Borhs kā Polijas lielkanclera dēls, valstij un karalim uzticēgs patriots, to smagi pārdzīvoja. Iespējams, ka zaudētās daudzsološās karjeras izredzes viņam bija papildu motivācija pievērsties zinātnē un literatūrā.

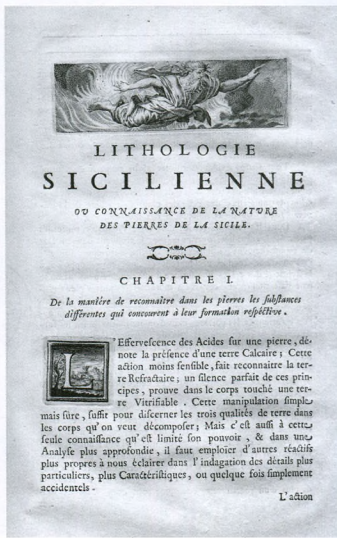
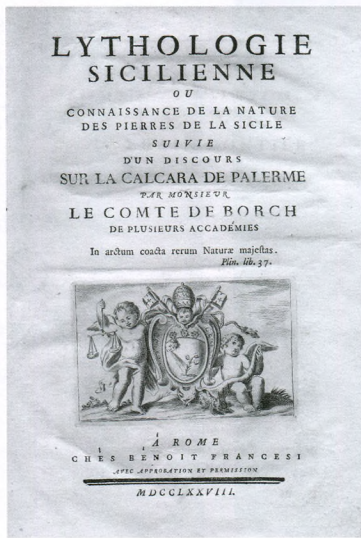
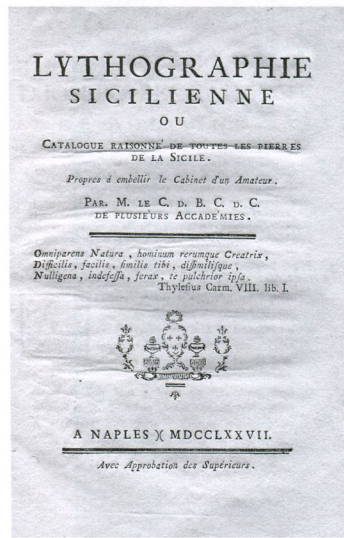
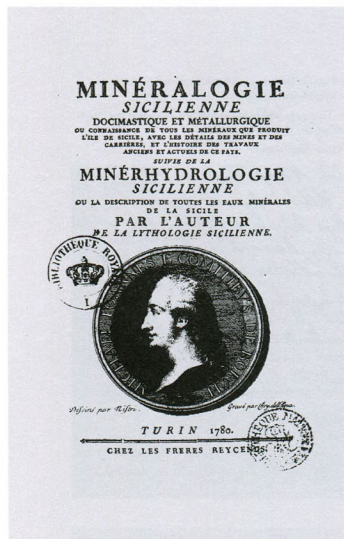
Nodarboties ar dabaszinātnēm Borhs bija sācis agrā jaunībā un to turpinājis arvien mērķtiecīgāk. Viņa plaša sarakste ar tēvu⁸, kas tapusi ceļojumu laikā, vēsta par ideāliem un vērienīgiem plāniem. Borha personības izpratnē svarīgi novērtēt jaunekļa plašo interešu loku un izglītībā balstīto kompetenci: viņš labi pārzināja antīko literatūru, poēziju un vēsturi, bija apguvis botānikas, fizikas, matemātikas, arhitektūras un mēriniecības pamatus, zīmēšanu, mūziku un vairākas valodas. Borhs savus darbus rakstījis franču valodā, kuru pārvaldījis teicami. Astoņus gadus (1759–1767) viņam bija mājskolotājs francūžis, un tikšanās reizē 1774. gada 14. oktobrī pat Voltērs uzslavējis jaunā Borha franču valodu⁹. Galvenokārt franciski risināta arī viņa sarakste – pat ar tēvu un māti. Ikdienā grāfs sazinājies un rakstījis poliski un vāciski, apguvis un itāļu valodu, dzejojis franciski, itāliski un latviski. Borhs savās vēstulēs izklāstāja paša baidītās “poļu izglītības priekšrocības”¹⁰ un rekomendēja līdzīgu, stingri plānveidīgu audzināšanu un dienaskārtību arī savam brālīm¹¹.

Borhu īpaši interesēja mineraloģija, ģeoloģija un ķīmija; viņš jau 1775. gadā tēvam pavēstīja, ka “Tevzemes labā” iecerējis sarakstīt vairākus dabaszinātniskus darbus, dabas bagātību aprakstus un rakstījis poliski un vāciski, apguvis un itāļu valodu, dzejojis franciski, itāliski un latviski. Borhs gatavies; tas ir sāpīgu un darbigu divu gadu ceļojumu rezultāts.¹⁴ Tomēr vērts norādīt, ka Borha gatīšanās bija ne tikai privāti izglītojošs raksturo, jo sarakste liecina arī par uzticēto diplomātisko misiju. Apzinoties Polijas nenovēršamo un tuvo sabrukumu, viņa uzdevums bija vest pārrunas par iespēju sagādāt paverumu un / vai pensiju karalim.¹⁵ Tādēļ grāfs Borhs bija devies daudzās vizītēs pie dažādu zemju valdniekiem, valstsvīriem un gardniekiem.

Par šīs personības vērienu ļauj spriest korespondence un Varakļānu pils, bet visprecīzāk un daiļrunīgāk grāfu raksturo viņa sarakstītās grāmatas. Borham piemēta apgaismības laikmeta intelektuālim un augstākās sabiedrības pārstāvim tik izemīgā pētnieciskā interese gan par citizem dabas bagātībām, gan par to iedzīvotājiem. Šī aizrautība pilnībā atraišās viņa izziņos ceļojumu laikā. Tikai nedaudz pārsniedzis divdesmit gadu vecumu, viņš no 1774. līdz 1778. gadam apceļoja Vāciju, Franciju, Šveici un Itāliju, bet 1790. gadā – Holandu un Angliju. Ar vislielāko dedzību Borhs vēdus

Mihala Jana Borha grāmatas / Michal Jan Borchi's books
Lythologie sicilienne ou Catalogue raisonné de toutes les pierres de la Sicile (1777)
 un / and *Lythologie sicilienne ou Connaissance de la nature des pierres de la Sicile (1778)*

Mihala Jana Borha grāmata / Michal Jan Borchi's book
Minéralogie sicilienne doctrinale et métallurgique ou Connaissance de tous les minéraux que produit l'île de Sicile, avec les détails des mines et des carrières, et l'histoire des travaux anciens et actuels de ce pays (1780)

divu Vidusjūras salu – Sicīlijas un Maltas – izpēti un aprakstīšanai. Sicīlijā pavadīti mēneši – no 1776. gada 23. novembra līdz 1777. gada 25. aprīlim¹⁶ – deva daudzveidīgu pētniecisko materiālu septiņām Itālijā iespīestām grāmatām, kuras stāsta par Sicīliju, Maltu, Itāliju, tās dabu, bet visvairāk par akmeņiem, senatnes pieminekļiem un cilvēkiem, apvienojot vēsturisko, dabaszinātisko un antropoloģisko skatījumu.

Borha lēmumu no Neapoles doties uz Sicīliju inspirēja viena viņa izlasīta grāmata – respektējamā skotu ceļotāja Patrika Bridona (*Patrik Brydone, 1741–1819*) “Ceļojums pa Sicīliju un Maltu”¹⁷. Borham tad bija pilni 23 gadi: “Vairāk man nevajadzēja, lai pamestu Neapoli izpriecu sezonas laikā; es iekūģoju Sicīlijā 23. novembrī un, arvien nodarbināts, pavadīju tur septiņus mēnešus¹⁸, pētīdams šo tik interesanto zemi, un pēc tam to nelabprāt atkal pametu. (...) Zem šīm laimīgajām debesīm, šķiet, apvienojies viss, kas svešzemniekam vismaz uz laiku spēj izdzst no dvēseles viņa Tēvzemes ainu.”¹⁹

Neraugoties uz pēkšņi pieņemto lēmumu (iepriekš decembrī bija plānots atgriezties Polijā²⁰, Sicīlijas ceļojumam Borhs bija labi sagatavojies, tostarp studēdams citu autoru aprakstus. Turklāt par finansēm rūpējās tēvs un viņa bankieri. Borhs Neapolē nofaktēja nelielu kuģi bei vieglu zvejnieku laivu, sauktu par *speronara*, sagādāja pilnu somu ietekuma vēstulņu un, sarūpējis pārtikas krājumus, jo Sicīlijā ziemā bija grūti dabūt maizi, devās savam laikam visai riskantā ceļojumā: “Kā Neapolē dzird, Sicīlija ir tukšnesīga, neiekopta zeme bez policijas, visnotaļ nedroša svešiem un tāda, kurā bieži trūkst paša dzīvei nepieciešamā (...)”²¹ Ekspedicija tālāk noritēja pa jūru visapkārt Sicīlijas salai, tad uz Maltas un Lipari salām un noslēdzās atkal Neapolē. Bieži Borhs no osts

pilsētām ceļoja iekšzemē, tad tika noligti četri mūļi – viens pašam, viens pavadoņim jeb *compiero*, trešais sulainim, bet ceturtajam bija jānes divi matračī, neaudz virtuves lietu un ēdamais.

Tikko nonācis atpakaļ Itālijā, Borhs 1777. gada 29. aprīlī no Neapoles īsi ziņoja tēvam par savu ceļojumu un pavēstīja par nodomu aprakstīt tur redzēto un izpētīto.²² Pēc diviem gadiem plāns bija īstenojies, un 1779. gada 11. decembrī viņš varēja tēvam rakstīt: “Es nododu kādam izdevējam divus no maniem darbiem, *La minéralogie sicilienne docimastique et metallurgique*, savienojumā ar *Minerhydrologie sicilienne*, un manas *Lettres sur la Sicile et sur l'île de Malthe*. Pirmais no šiem darbiem būs vēlētis Parmas infantam. Viens Turinas izdevējs apmaksā šo divu darbu izdošanu, un man par manuskriptu dod 150 eksemplārus no katras grāmatas. Šādā veidā divu manu darbu drukāšana man bija par velti, izņemot to, ka es samaksāju par attēlu gravēšanu.”²³

Drīz cits pēc cita sekoja Borha nosaukto minerālģijas darbu izdevumi (sk. pielikumu), kas mūsdienās ierindojami bibliogrāfsku retumu kategorijā. Tomēr tikai piecus gadus pēc Sicīlijas ceļojuma iznāca viņa “Vēstules par Sicīliju un Maltas salu” – Turinā 1782. gadā iespiestas *Lettres sur la Sicile et sur l'île de Malthe*²⁴. Ceļojuma apraksts veidots apgaismības laikā iecienītajā epistolārājā formā²⁵. Varakļānu grāfa “Vēstules” papildināja 18. gadsimta Eiropā tik populāro ceļojumu aprakstu klāstu, un tā ir interesanta lasāmviela arī mūsdienās²⁶. Divos nelielos sējumiņos apkopotas kādam draugam – “grāfam de N.”²⁷ – it kā sūtītas vēstules, kurās jaunais Borhs apraksta krāšņās ainavas, augu valsti, vietējo iedzīvotāju parašas un antikās senatnes arhitektūras pieminekļus, komentēdams, viņaprāt, nepilnīgos citu ceļotāju (īpaši

Mihaila Jana Borha vēstule tēvam 1779. gada 20. oktobrī no Turinas Ljovva, Vasiļa Stefanika Ukrainas Nacionālā zinātniskā bibliotēka
Michal Jan Borch's letter to his father on 20 October 1779 from Turin
Vasyl Stefanyk Lviv National Academic Library of Ukraine

Honneur Père
 Cell 10bre 1779 de Turin
 Toujours dans l'expectative de vos ordres
 ultérieurs j'reste à Turin m'occupant de differentes dees
 relations à mon relatif et mes goûtes. Et vais dans peu
 imprimer deux de mes ouvrages, Le Minéralogie Sicilienne
 Docimastique et Metallurgique, suivie de la Minerhydrologie
 Sicilienne; et mes Lettres sur la Sicile, et sur l'île de Malte
 Le premier de ces ouvrages sera dédié à l'Empereur de Russie
 Un Libraire de Turin s'est chargé de l'impression de
 ces deux ouvrages, et me donnera pour mes Manuscrits
 150 Exemplaires de chacun. De cette manière
 j'aurai mes deux ouvrages imprimés sans qu'il m'en
 coûte rien, excepté ce que j'ai dépensé pour la gravure
 des planches. Aussitôt qu'ils seront terminés, je ne
 manquerai pas de vous les envoyer tous les deux,
 ainsi qu'à notre Roy, dont j'estime plus le jugement ce
 fait de littérature, que celui de beaucoup de vos
 Soi. dans l'attente.

Mihaila Jana Borha grāmata / Michal Jan Borch's book
Briefe über Sicilien und Maltha (1783)

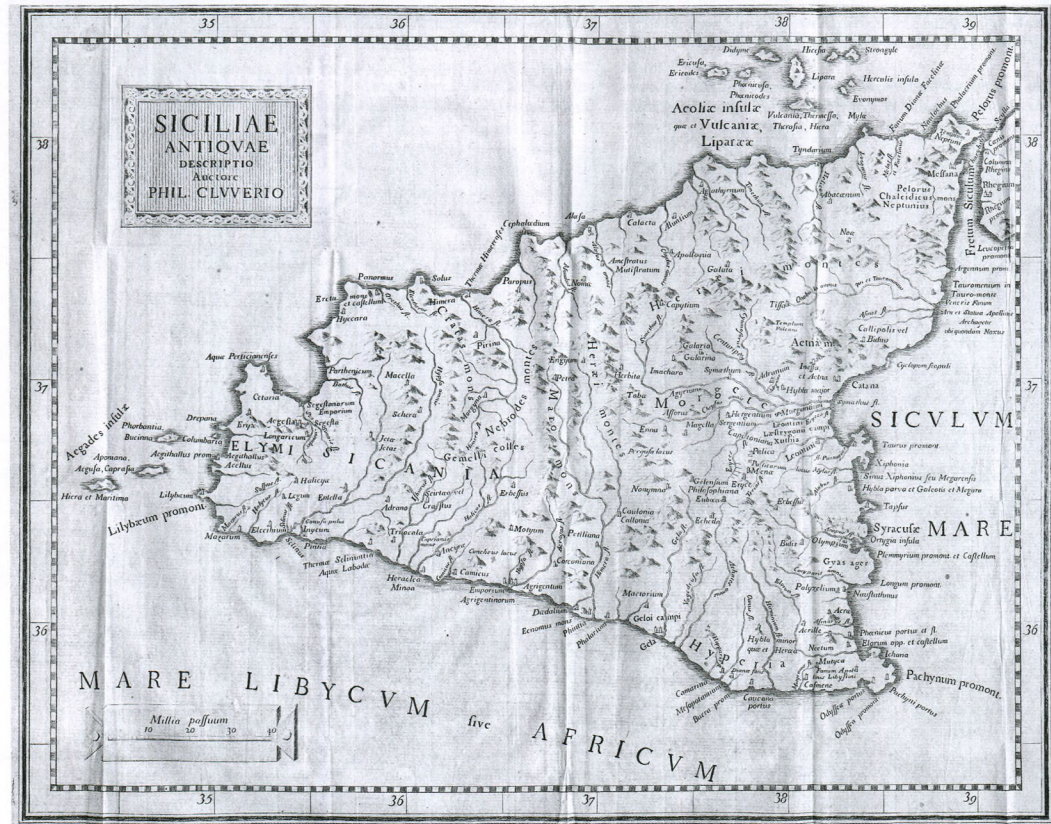
Briefe
 über
 Sicilien
 und
 Maltha,
 von dem
 H. Grafen von Borch an H. G. von N.
 geschrieben im Jahr 1777.
 als ein Supplement zu der Reisebeschreibung
 von H. Brydone,
 mit Karten vom Etna, von dem alten und neuen
 Sicilien, nebst 24 Kupfertischen.
 Erster Theil.
 Bern,
 bey der neuen typographischen Gesellschaft.
 1783.

Bridona) Sicilijas aprakstus. Borha "Vēstules" nav uzskatāmas par ceļojuma laikā tapušās sarakstes apkopojumu vien, kurā seņģi fiksēti mirkļa iespaidi. Hronoloģiski kārtotie apraksti ir rūpīgu pētniecisku un literāru pūlmi rezultāts, uz ko norāda pats autors: "Šī vēstule ir tapusi piecpadsmit dienu ilgā darbā. Es izmantoju agrās rīta stundas un vakarus, lai apmeklētu un izpētītu šejienes ievēriņas cienīgās vietas, un tad man palika tikai pēcpusdienas un daļa no naktīm, lai šīs piezīmes pierakstītu."²⁸ Piecus gadus pēc ceļojuma iznākusi grāmata liecina par plašām literatūras studijām un pārdomātu tēmas izklāstu. Katrā ziņā vēstules tēvam Sicilijas iespaidus nefiksē, turklāt tajos piecos mēnešos, kamēr Borhs bija Sicilijā, viņš tēvam vispār nerakstīja – acīmredzot dienas plāns bijis ļoti piesātināts un pasta sakari ar kontinentu apgrūtināti.

"Vēstuļu" pirmzieduvumu lieliski papildina 26 gravīras un trīs kartes²⁹, ko pēc autora zīmējumiem varā gravējis Kristoforo dell'Akva³⁰ (*Cristoforo dell'Acqua* (arī *dall'Acqua, dell'Aqua*), 1734–1787). Visas gravīras tika apkopotas atsevišķā pielikumā – t. s. atlantā. Itāļu zīmētājs un gravieris, kuru Borhs grāmatas ievadā nosaucis par slaveno dell'Akva, lielākoties gravējis vedutas, darinājis topogrāfiska rakstura darbus (kartes) un mākslas darbu reprodukcijas dažādās grafikas tehnikās – ofortā, vara gravīrā un akvatintā. Grafīķis sadarbījās ar Venēcijas izde-

vēju Vāgneru (*J. Wagner*). Dell'Akvas gravīras Borha darbam datētas ar 1779. gadu. Izdevumā iekļautas arī trīs arheoloģa, literāta un graviera Džuzepes (Diozefa) Pitarelli d'Asti (*Giuseppe (Joseph) Pittarelli d'Asti*, ?–1816) Turinā 1780. gadā gravētas Sicilijas kartes, tāpat pēc Borha zīmējumiem. Tomēr viņu Sicilijas skatu (Junonas tempļa drupas Agridžento) zīmējis nevis Borhs pats, bet gan ievērojams vācu klasicisma laikmeta ainavists Jakobs Filips Hakerts (*Jakob Philipp Hackert*, 1737–1807), kas kopš 18. gs. 70. gadiem uzturējies Itālijā, strādāja Romā un Neapolē³¹ un vēlāk kļuva par Gētes zīmēšanas skolotāju³². Borhs un Hakerts Agridžento jeb t. s. Tempļa ieleja bija gandrīz vienlaidīgi – Borhs cildeno un gleznoina apkārtni aprakst 1777. gada 13. janvārī, bet Hakerta zīmējums datēts ar 1778. gadu. Zināms, ka Hakerts apceļoja Siciliju no 1777. gada aprīlī līdz jūnijam³³, tad tapis zīmējums "Junonas Lacīnijas tempļi Agridžento"³⁴ (*Der Tempel der Juno Lacinia in Agrigent*), kas kalpojis par paraugu gravīrai Borha grāmatā. Hakerts Agridžento gleznoja arī 1779. gadā, kad darināta eļļas glezna "Antīkais tempļis Agridžento" (*Temple antique à Agrigente*, 1778, Sanktpēterburga, Valsts Ermitāža). Zīmīgi, ka Borha aprakstā ievietotā gravīra detaļās un tuvplānā rāda to pašu skatu uz Junonas tempļa, kas atainots ar plašu perspektīvu gleznotajā ainavā, kur tempļa

Senās Sicilijas karte. Džuzepes Pitarelli d'Asti gravīra pēc Mihāla Jana Borha zīmējuma
Map of the Ancient Sicily. Engraved by Giuseppe Pitarelli d'Asti after a drawing by Michal Jan Borch
No / From: *Borch M. J.* Briefe über Sicilien und Malta... – Bern: bey der neuen typographischen Gesellschaft, 1783

drupas redzamas kalna galā un skatītas no ielejas. Tādējādi zīmējumu, pēc kura tapa gravūra, varētu uzskatīt arī par skici vēlākajai Hakera gleznei. Vēl pirmizdevumā atrodami skati "Platāni upes brāslis" (*Passage du fleuve Platane*) un "Palermo Sv. Rozālijas baznīca" (*Eglise de Ste. Rosalie près de Palermo*), kurus zīmējis angļu ceļotājs un literāts Henrijs Svinbērnš (*Henry Swinburne, Henri Swinburn, 1743–1803*). Tā kā viņš 1777.–1779. gadā apceļoja Sicīliju³⁵, gribētos izteikt pieņēmumu, ka Borhs šos zīmējumus ieguvis no paša autora. Itāļu, angļu, franču un vācu mākslinieku darbu klātbūtne Borha sacerējumu izdevumos ļauj paplašināt priekšstatus par viņa kontaktiem ar sava laika grafiķu un gleznotāju aprindām. Tādā ceļā būtu iespējams noskaidrot paša Borha – apdāvināta mākslinieka diletanta – ietekmju avotus un iespējamus skolotājus.

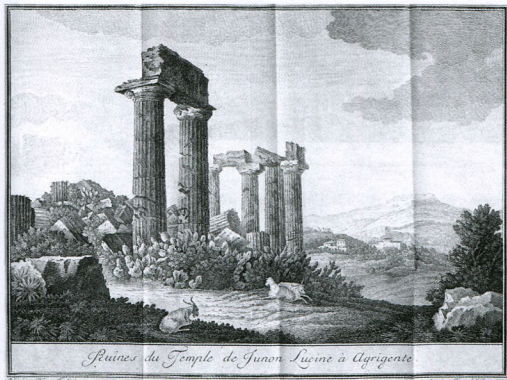
Viens Borha zīmējums rāda kādu neparastu koku, kas Montebaldo ciemā netālu no Etnas bija kļuvis par daudzu ceļotāju un mākslinieku apbrīnas objektu. Lūk, kā grāfs aprakstīja 1776. gada 18. decembrī redzēto vareno dižkoku: "Tālu izskanējusi Simtzirgu kastaņkoka (*il castagno de cento cavalli*) slava mudināja pašam to apskatīt. (...) Kad biju noskrējies kā suns, beidzot es to sasniedzu – šo tik kāroto koku (...). Sākumā šķiet, ka tie ir pieci tuvu līdzās saauguši koki, bet, izpētot tuvāk, redzams, ka tas ir viens milzīgs stumbrs (...). Mazajā telpā koka vidūci ir iebūvēta neliela mājiņa, kur uzglabāt neparasti lielo ražu, kādu šis koks nes gadu no gada. Apzīmējums *castagno de cento cavalli* šķiet norādām, ka koka iekšienē varētu nostāties piecdesmit zirgi un tam apkārt vēl otri piecdesmit."³⁶ Tai pašā gadā Simtzirgu kastaņkoku akvarelējis slavenais Žans Batists Uels (*Jean-Baptiste Howel, 1735–1813*), un abu autoru darbi ir radniecīgi, tikai Borha ziemas laikā tapušajā zīmējumā kokam kaili zari, bet Uela akvarelis rāda krāšņu lapotni.

Un vēl divi fragmenti no "Vēstulēm" – šoreiz par arhitektūru. Rakstīts Palermo 1777. gada 15. februārī: "Pa ceļam no Palermo uz Monreāli pie Bagerijas atrodas Palagonijas prinča pils, kas ir slavena tās neprātīgās un jociģās arhitektūras un skulptūru dēļ. Princis lika uzstādīt tufa figūras, kas atveido pārsteidzošas ainas. Te ir sieviete ar zirga galvu pie tualetes galda, tai apkārt citas cilvēku figūras ar dzīvnieku galvām. Te domāts tēlot Eiropas nolaupīšanu."³⁷ Slavenā baroka arhitektūras pērle *Villa Palagonia a Bagheria* jeb Monstru villa (1715–1749) celta pēc prinča Fransisko Fernando Gravinasa II e Kruljasa (*Francisco Fernando Gravina II e Cruyllas*) pasūtījuma. Mihāls Jans Borhs ir viens no pirmajiem, kas to

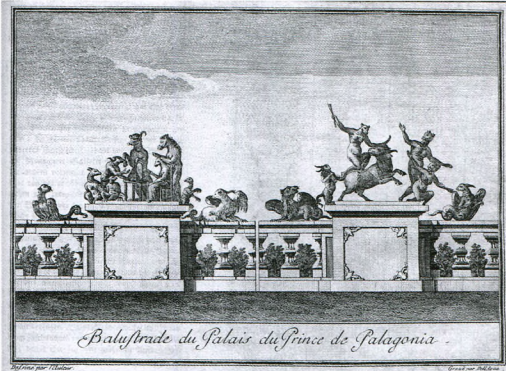
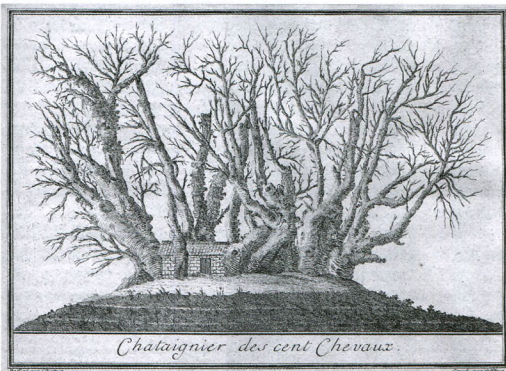
Jūnonas Lacīnijas tempļa trupas Agridžento Kristoforo dell'Alvas gravūra pēc Jakoba Filipa Hakera zīmējuma

Ruins of the Temple of Juno Lacinia in Agrigento Engraved by Cristoforo dell'Aqua after a drawing by Jakob Philipp Hackert

No / From: *Borch M. J.* Briefe über Sicilien und Malthe. – Bern: bey der neuen typographischen Gesellschaft, 1783

Simtzirgu kastaņkoks. Palagonijas prinča pils balustrāde. Skats ar akveduktu pāri Simeto upei Kristoforo dell'Alvas gravūras pēc Mihāla Jana Borha zīmējumiem
Hundred Horse Chestnut. Balustrade of the Palace of the Prince of Palagonia View of the aqueduct bridge across the Simeto River Engraved by Cristoforo dell'Aqua after drawings by Michal Jan Borch
No / From: *Borch M. J.* Briefe über Sicilien und Malthe. – Bern: bey der neuen typographischen Gesellschaft, 1783

aprakstījis un zīmējis. Neapolē 1777. gada 2. jūlijā viņš vārdos un linijās attēlojis arī kādu akveduktu: "Nesalīdzināmi lielāku ievēribu Sicīlijā tagad pelna apūdeņošanas sistēma, ko līcis ierīkot Biskarijas princis vienā no saviem valdījumiem un kas kalpo divējādi – ne tikai pļevaivādu tīru ūdeni pāri platai ielejai, bet arī noder par tiltu ceļotājiem."³⁸

Ar tikpat dzīvu interesi 23 gadus vecais grāfs nodevies dažādu kārtu Sicīlijas un Maltas iedzīvotāju dzīvesveida un ierašu iepazīšanai, viņa aprakstos daudz precīzu antropoloģisku vērojumu: "Maltais sieviešu dzīve ir neparasti noslēgta, un vīriešu dzīve ir visai līdzīga. Viņu mājokļi ir vienlīdz [nepieejami] cietokšņi tiklab svešiniekiem, kā [Maltais ordeņa] bruņiniekiem. Ar divdesmit gadu paziņanos gandrīz nepietiek, lai sapemtu atļauju tajos iet. (...) [Sieviešu apģērbs] sastāv no aizmugurē sasiemta niebura un īsiem, nedaudz krokotiem svārkēm. Ap kaklu tās aplik florā lakatu ar mežģiņu apmali (...). Piedurknēm ir tāda paša materiāla mašetes. Maltietes velta lielas rūpes apaviem, un tam ir dibināts iemesls – viņām ir glīti veidotas kājas (...). Maltais sievietes kopumā ir ļoti skaistas, tām ir daudz jaukumu: ārkārtīgi daiļš augums, labi veidotas un smalkas pēdas, mirdzoši balta āda, melni mati, sevišķs dzīvīgums valodā un visā izturēšanās veidā."³⁹

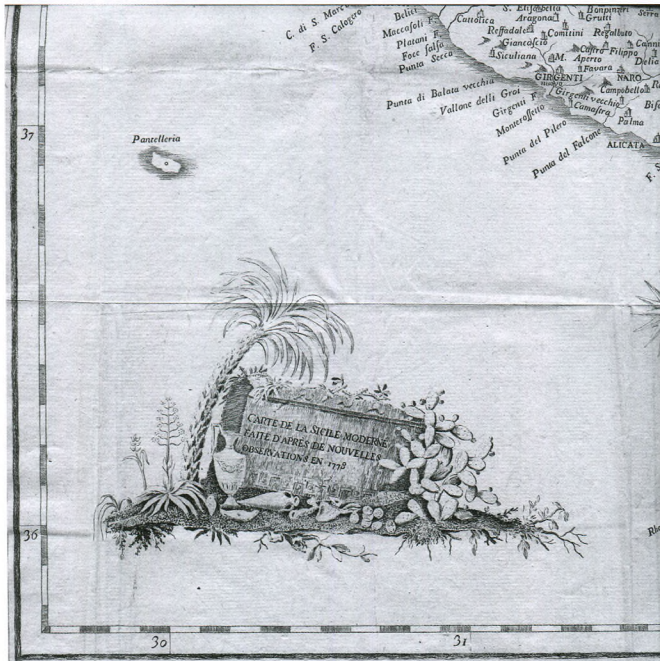
Vēl Borhu pārsteidza sicīliešu zemnieku meitenes: "Piemirsu Jums pateikt, ka meitenes Sicīlijā nekaunas peldēties pilnīgi kailas un, nākdamas no peldes, tās rotaļājas un bieži spēkojas savā starpā. Tā kā biju ļoti izbrīnījies, es par to Palermo aprunājos ar kādu saprātīgu vīru, kas man atbildēja, ka tāda ir šejienes ieraša, kas radusies vēl seno

grieķu laikos, bet saglabājusies par spīti visām revolūcijām, kuras Sicīlija pārcietusi."⁴⁰ Jaunajam apgaismības laikmeta aristokrātam, kura uzvedību dikteja stingri noteikumi un etiķetes prasības, tas šķītais nepiedienīgi.

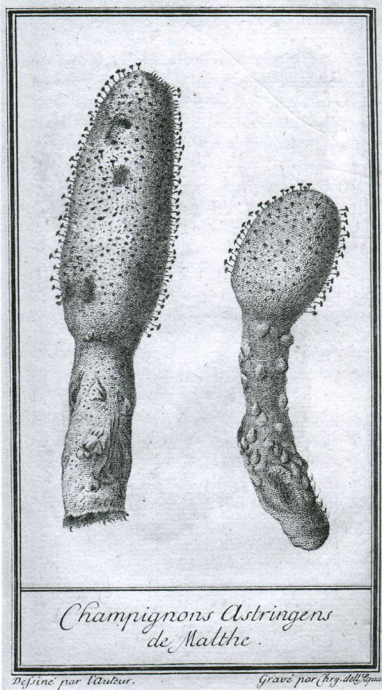
Grāfs zīmējis visu ceļojumā redzēto, arī Sicīlijas un Maltas zemniekus. Viņa atzīstamās mākslinieka spējas apliecina Lipari meiteņu un Sicīlijas zemnieču attēlojums. Visveiksmīgākie ir proporcijās un detaļās precīzie vedutu, ceļņu un augu zīmējumi, kā arī topogrāfiska rakstura darbi (trīs Sicīlijas kartes, ēku fasāžu zīmējumi un to plāni). Domājams, ka ceļojuma laikā Borhs radījis vēl daudzvus citus zīmējumus, kas nav saglabājušies. Uz to netieši norāda fakts, ka "Vēstuļu" pirmizdevumā atrodami pāris Borha zīmējumi, kas nav iekļauti vēlāk Bernē iznākušajā tulkojumā. Saliniek attēlojumā interesi pirmkārt piesaista detaļās precīzie tēpi un aksesuāri. Autors nevairījās parādīt figūras komplikētās pozās un kustībās; vislabāk izstrādātajam zīmējumam "Sicīlijas zemnieku deļa" izvēlēja sarežģīta kompozīcija, lai labāk varētu parādīt riņķa deļā virpuļojošās zemnieku meitenes. Borha zīmējumu kļāstu papildina 1778. gadā pēc tolaik jaunākajiem uzmērījumiem veidotas Sicīlijas kartes⁴¹ un Etnas vulkāna apkārtnes karte. Modernās Sicīlijas kartes viņetē par zīmētāja drošo roku pārliecina valdzinošo līniju vieglums un uzmetumam radniecīga brīvība. Lai gan šķiet, ka zīmējums ar eksotisko augu kopu⁴² nepārvēidots nācis no Borha skīču albuma, tomēr skaidrs, ka palmu, kaktusu, alveju un ziedošo agavju kompozīcija ir rūpīgi pārdomāta. Ainava ar dūmojošu Etnas vulkānu papildina atbilstošās

Modernās Sicīlijas kartes vinjete. Dzīvespus Pitarelli d'Asti gravūra pēc Mihāla Jana Borha zīmējuma
Vignette of the map of the Modern Sicily
Engraved by Giuseppe Pitarelli d'Asti after a drawing by Michal Jan Borch
No / From: Borch M. J. Briefe über Sicilien und Malta. –
Bern: bey der neuen typographischen Gesellschaft, 1783

Maltais sūklis. Kristoforo dell'Alvas gravūra
pēc Mihāla Jana Borha zīmējuma
Sponge mushrooms of Malta
Engraved by Cristoforo dell'Aqua after a drawing by Michal Jan Borch
No / From: Borch M. J. Briefe über Sicilien und Malta. –
Bern: bey der neuen typographischen Gesellschaft, 1783

Desinée par l'auteur

Desinée par l'auteur

Gravé par Cris. dell'Aqua

kartes vinjetī⁴³, kurā iekļauts arī skats ar divām kazām pie lavas kaudzes. Borha rokai labi padevās naturālījas, īpaši augi (papirusus) un sēnes (Malta sūklis, Pjemonas baltās trifeles), kuru attēlojumi ir reizē precīzi un brīvi. Izrādījies, ka mūsdienās vislabāk pazīstamais Borha darbs ir divus faksimilziedevumus piedzīvojis trifeļu apraksts ar trim gravīrām⁴⁴, kuras pēc viņa zīmējumiem mecotintas tehnikā krāsās gravējis Onorē Luijs Gotjē-D'Agoti (*Honoré Louis Gautier-D'Agoty*, ap 1747-?). Tomēr reizumis Borha zīmējumi ir mākslinieciski vāji, kas īpaši jūtams dažu figūru kokainajā veidojumā un kļūdainajās proporcijās.

Tā kā Borhs bija ražīgs zīmētājs, var piedāvāt versiju, ka zīmējumi ceļojuma albumā un "Vēstulū" ilustrāciju skices nav bijuši viņa vienīgie vizuālie iespaidi fikšējumi. "Vēstulēs" grāfs piemin, ka baznīcā Katānijā nozīmējis fresku, kur attēlots postošais 1669. gada Etnas izvirdums, un uzskicējis pieminekli pilsētā – ziloni no lavas⁴⁵. Ļoti iespējams, ka arī Varakļānu pils supraportu gleznojumiem skices izstrādājis pats Borhs vai tās tapušas pēc viņa tiešiem norādījumiem. Tagad atsegtie gleznojumi ar klinšaino kalnu skatu un mazu pilsētiņu kalnos pie ezera liek jautāt, vai visos tiešām ir attēlota mitiskā Arkādija vai abstrakta ideālainava. Varbūt drīzāk būtu meklējama norāde uz kādu Borham labi pazīstamu Itālijas vietu? Zinot par viņa aizraušanos ar Itālijas dabu, bet īpaši ar tās minerālu bagātībām, tas šķiet visai ticami. Analģijū meklējums noder ieskatīties Borha darbā *Lithographie sicilienne*, kas izdots Neapolē 1777. gadā. Tē Sicīlijas akmeņu aprakstu ievada kokgriezuma vinjetē: bagāta ornamentāla vījuma ielokā attēlota kāda pie jūras (vai ezera)

novietota pilsēta ar pāris baznīcu torņiem, kādu rotondas tipa celtni un senu pilī priekšplānā⁴⁶.

Cits Varakļānu pils supraporta gleznojums visticamāk ir tieša norāde uz konkrētu vietu un notikumu Borha dzīvē. Kad 1776. gada 13. decembrī septiņos no rīta viņš ar pavadoņiem uzsāka ceļu uz Etnas virsotni⁴⁷, pēc nogurdinoša un ilga gājiena pa lavas laukiem viņi vakarpusē nonāca pie t. s. Kazu alas, kur pārnakšņoja visi ceļotāji, kas vēlējās uzāpt Etnā. Kazu ala jeb grota (*Grotta delle Capre*, nav saglabājusies) atradās lavas lauku beigās, pie pašas sniega kļajumu robežas, tas ir diezgan dziļš iedobums lavā, kas veidojies vulkānisko procesu laikā kā gaisa burbulis⁴⁸. Borhs ne tikai pieminējis Kazu alu savās "Vēstulēs", grota un kazas redzamas arī Borha zīmētās Etnas kartes vinjetē. Supraporta gleznojumā attēlotā ainava nepārprotami skatīta tāda cilvēka acīm, kurš atrodas tumsajā alā un no tās veras laukā, gaišā kļajumā. Diemžēl nepiepildījās cerība, ka Borhu arhīvs Ļovvā dos atbildes uz jautājumiem par pils un tās interjera tapšanu, jo pagaidām apzinātajās grāfa un viņa sievas vēstulēs šādu ziņu nebija. Tapēc tikai hipotētiski var pieņemt, ka Borha paša inspirēts varētu būt vēl kāds supraporta gleznojums Varakļānu pils kreisā spārna otrā stāva telpās – klasicisma stila medaļa ar antīku galvu profilā. Šādam minējuma pamudina attāla analogija ar vinjetē Borha grāmatā, kas veltīta viņa sievastēvam, Vidzemes ģenerālgubernatoram Georgam (Džordžam) Braunam (*George Broune*, 1698–1792). Vinjetē izmantota tikai vienreiz, Borha sacerejuma variantam poļu valodā⁴⁹, un tajā redzama karavīra galva profilā ar bruņucupuri⁵⁰.

Lipari jaunava kāzu tērpā. Sicīlijas zemnieku dejas. Kristoforo dell'Akvas gravīras pēc Mihāla Jana Borha zīmējumiem

Liparian girl in her wedding dress. Dance of Sicilian peasants

Engraved by Cristoforo dell'Aqua after drawings by Michal Jan Borch

No / From: *Borch M. J.* Briefe über Sicilien und Maltha. – Bern: bey der neuen typographischen Gesellschaft, 1783

J. S. Halle. Grāfa Borha Varakļānu bibliotēkas ekslibris
Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka

J. S. Halle. Ex libris of the Count Borchs's Varakļānu library
University of Latvia Academic Library

Varakļānu pils supraporta gleznojums
Overdoor painting in the Varakļānu Palace
Foto / Photo: Elita Grosmane, 2010

Borha "Vēstules" iemantoja laikabiedru atzinību, galvenokārt pateicoties rūpīgajiem dabaszinātniskajiem vērojumiem, un ne velti Eiropas zinātnieku aprindās respektēja Borha Sicīlijas mineraloģijas aprakstus. Kad vēlākais Stutgartes dabaszinātņu profesors Karls Heinrihs Kestlins (*Carl Heinrich Köstlin, 1755–1783*) epistolārā formā atainoja Elbas salas ģeogrāfiju un dabas bagātības, viņa vēstules, kā norādā titullapa, bija adresētas "daudzu akadēmiju locekļim grāfam de Borham"⁵¹.

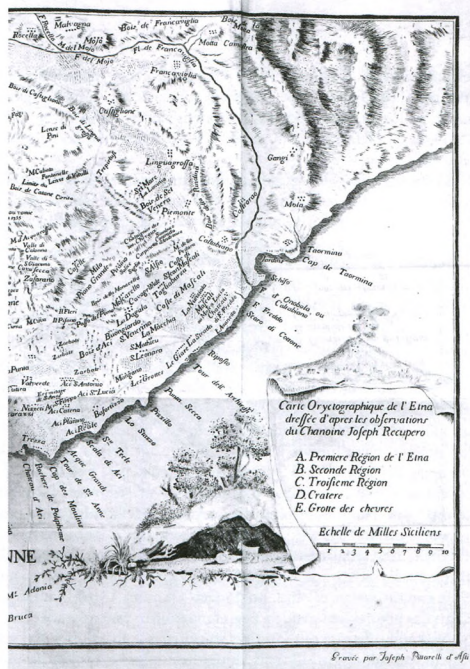
Neapšaubāmi slavenākais Borha "Vēstuļu" lasītājs ir Johans Volfgangs Gēte (*Johann Wolfgang von Goethe, 1749–1832*), kas sava Itālijas ceļojuma laikā 1786. un 1787. gadā grāfa darbus lietojis kā rokasgrāmatu⁵². Tomēr, uzmanīgi ieklausoties Gētes vērtējumā, sajūtama ironija: "Akmeņiem bagātā Sicīlijā pirms mums ļoti rosigi darbojies grāfs Borhs. Un tas domubiedrs, kas pēc viņa apmeklēs salu, būs viņam patiesi patecību parādā. Man ir prieks un pienākums godināt sava priekšteča piemiņu. (...) Grāfa darbīgums man turklāt šķiet lielāks nekā viņa zināšanas, viņš izsakās ar zināmu pašapziņu, kas neatbilst pieticīgai nopietnībai, ar kādu pienāktos aplūkot svarīgas lietas. Tomēr viņa pilnībā Sicīlijas akmeņiem veltītā kvarta burtnīca man ir nākusi stipri par labu (...)"⁵³ Gētem Borha sistematizējošā pieeja nav simpātizējusi, tomēr viņš ne tikai sava ceļojuma laikā lietojis grāfa aprakstu, bet arī pārņēmis no tā vairākas tēmas, kuras interpretējis literārā atbrīvotā manierē. Gēte, tāpat kā Bridons, Svinbērs un Borhs, rakstījis par Palagonijas Monstru villu, bet tieši no Varakļānu grāfa aizguvis antropomorfo kandelabra aprakstu⁵⁴. Gēti un Borhu vienlīdz valdzināja Sicīlijas baznīcu interjeros redzamā marmora, ahāta un porfīra bagātība. Gēte tāpat pieminēja Borha uzkāpšanu Etnā, tomēr izteica šaubas, vai grāfs tiešām nonācis līdz virsotnei.

Nav vietā šeit salīdzināt dažādos Sicīlijas aprakstus un to autoru pasaules izjūtas atšķirības, tomēr skaidrs, ka ikviens ceļotājs salu skatījis savām acīm. Gan jau minētie gleznotāji Uels un Hakerts, gan vidzemnieks Karls Gothards Grass (*Carl Gotthard Grass, 1767–1814*) atainojuši Sicīlijas *pittoresque* akvareļos, gravīrās un gleznās. Rakstniecībā Gētes un Johana Gotfrīda Zeimes (*Johann Gottfried Seume, 1763–1810*) apraksti ir viņu pašrefleksija, vairāk dvēseles dienasgrāmata nekā ceļojuma piezīmes, ceļojuma baudu, ciešanu un laimīgo stundu diagrammas. Mihāls Jans Borhs ir dabaszinātnieks, pētnieks, tāpēc viņa vērigais skatiens ir citādi fokusēts. Borhs rakstiski fiksēja, sistematizēja un analizēja dabas un vēstures zīmes – protams, vispirms akmeņu pasauli un antīkos pieminekļus, augus, tad pilsēvidi un sadzīvi, ar labu pieminot iepazītos cilvēkus. Borhs antīkos tempļus uzņēmēja, saskaitīja to kolonnas un noteica izmantotos akmeņus, pētīja lavas laukus pie Etnas, aprakstīja no lavas izgatavotos ziļoņu pieminekļi. Katānijā un veica lavas ķīmiskās analīzes. Palermo normaņu baznīcu

interjeros viņš pētīja slavenās akmens mozaikas un priecājās par Sicīlijas karaļu sarkofāgu sarkano porfiru, Palermo Sv. Katrīnas baznīcā aplūkoja daudzus dārgakmeņus, īpaši ametista mežģīnes altāri, Sirakūzās apbrīnoja pilsētas patroneses Sv. Lūcījas sudraba statuju ar antiko kameju, Trapāni aprakstīja un pirka turienes koraļļu izstrādājumus. Ar laiku distanci vērtējot, Borha apraksts šķiet atklājam kādu laikmeta garam raksturīgu paradoksu. Autors izsmeloši stāsta par dabas bagātībām, bet viduslaiku baznīcas īpašu uzmanību nepiesaista. Par Normāņu pils kapelu (*Palazzo dei Normani Capella Palatina*) Palermo grāfs raksta tik vien, ka "tā ir tumša, bet tomēr savā ziņā ievērojama baznīca. Visa velve, pilāri, sānu sienas no augšas līdz lejai ir klātas ar senu mozaiku (...)"⁵⁵ Tāpat bijis tad, kad Borhs devies uz Monreāles abatiju kalnos: viņš ar atzinību novērtē lielisko skatu uz apkārtni, bet turpat apgalvo, ka svešajiem te nav nekā ievēribas cienīga, ko redzēt, izņemot jauno ceļu un veco, bet labi saglabājušos baznīcu, kurā ir porfīra sarkofāgi, Kristus tēls no marmora un jauns sudraba altāris⁵⁶. Vietā paskaidrot, ka Borham (bet tāpat arī Gētem un citiem viņu laikabiedriem) abos gadījumos bija vienaldzīgas pārļaicīgi skaidrās agro viduslaiku zelta smaltas mozaikas liecības. Pateicoties 1183.–1189. gadā izveidotajai

Kazu ala. Enas kartes viņjete
 Džuzepes Pitarelli d'Asti gravīra pēc Mihāla Jana Borha zīmējuma
Costa delle Capre. Vignette of the map of Mount Etna
 Engraved by Giuseppe Pitarelli d'Asti after a drawing by Michal Jan Borch
 No / From: *Borch M. J.* Briefe über Sicilien und Maltha. –
 Bern: bey der neuen typographischen Gesellschaft, 1783

Varakļānu pils supraportu gleznojumi
 Overdoor paintings in the Varakļāni Palace
 Foto / Photo: Elīta Grosmane, 2010

zelta mozaikā, kuras platība ir 10 000 kvadrātmētru, Monreāles baznīcu sauc par Zelta baznīcu, bet Palermo pils kapela, ko 1132. gadā lika uzcelt Sicīlijas karalis Rodžers II, ir viens no izcilākajiem bizantiešu – normaņu mākslas šēdverim pasaulē. Viduslaiku mākslas triumfa laiks vēl nebija pienācis.

Laika distancē 200 gadu garumā ļauj secināt, ka Borha Sicīlijas grāmata ir vienlīdz izteiksmīga un krāšņa Borhiāna un Sicīliāna reizē; Borha personība spilgti atspoguļojas viņa darbos, zinātniski eksaktam izklāstam mijojoties ar izjūtu un emocionālu vēstījumu.

Itālijas un Sicīlijas materiāliem bagātajām Borha kolekcijām, arhivam un bibliotēkai liktenis nav bijis labvēlīgs. Grāfa testaments, kas noteica īpašumu sadali, paredzēja, ka nedalītām jāpaliek naturāliju kolekcijām un bibliotēkai. Testamenta 7. punkts ļāvu nojaut, ka Varakļānu pili atrodamās vērtības bijušas izcilas: “Visi mans kustamais īpašums, kas nepieder pie saimniecības lietām, – ekipāžas, zirglietas, dārglietas, proti: ordeņi, gredzeni, tabakdozes, zelts, sudrabs, porcelāns, kristāls, galdauti un salvetes, apģērbi jeb garderobe, dažādas mēbeles var tikt sadalītas starp maniem dēļiem un meitām. No šīs dalīšanas tiek izslēgta mana bibliotēka, dabaszinātņu un fizikas kabineti, kā arī dārglietas bez ietvara [t. i., dārgakmeņu kolekcija], ierīces, kas pieder pie dabas retumu kabineta; jo bibliotēka un minētie dabaszinātņu kabineti pēc papildu rīkojuma nododami fideikomisijā un piederēs visi kopā maniem vīriem kārtas mantiniekiem.”⁵⁷ Tomēr 1870. gadā bibliotēka tika sadalīta starp pēctečiem⁵⁸. Kā veselums netika saglabāts arī pārējais, piemēram, minerālu kolekcija. Borhu arhivs, ko pēc 1919. gada aizveda uz Poliju, nu nonācis Ukrainā, Lvovā⁵⁹, un joprojām ir Latvijas pētniekiem gandrīz nezināma kultūrvēsturiska vērtība.

No kādreiz bagātā pils interjera mūsdienās saglabājušies divi galdi ar akmens mozaiku, kuru liktenis zīmīgi liecina par aristokrātijas norietu 20. gs. revolūciju un karu posta laikos. Kāds mozaikas galds redzams jau Ludviga Gutenbrunnā (*Ludwig Guttenbrunn*) gleznotajā portretā (Maskava, Valsts Treťjakova galerija): Borhs sēž kādas pils terasē, viņam aizmugurē dūmo Etnas virsotne. Nedatētais darbs rāda grāfu apmēram trīsdesmit gadu vecumā vienlaikus kā augstmani un intelektuāli, uzverot viņa literārās un zinātniskās intereses. Grāfa kreisā roka balstās uz grāmatām, bet labajā rokā viņš tur kādu rokrakstu. Portrets skaidri vēsta par grāfa aizraušanos ar minerāloģiju: uz grezna klasicisma stila Florences mozaikas galdaņā novietots rūdas paraugs. Arī Borha rezidencē Varakļānos bijis daudz mēbeļu ar akmens mozaikām, kuru tālākais liktenis ir nezināms. Var pieņemt, ka daļa no Mihāla Jana Borha grāmatām un mēbeļiem 20. gs. 20.–30. gados bija nonākuši Varakļānos rīkotajā izsolē, vienu grāfu galdau vai nu šādā ceļā, vai no Varakļānu baznīcas priesteru nopircis Dailes teātra režisors Eduards Smiļģis (1886–1966), bet otru – dzejnieks Edvarts Virza (1883–1940).

Akadēmiķis Jānis Stradiņš šo notikumu apraksta nedaudz citādī: “Veidojot savu rakstu par Borhu, pirms gadiem 25 nejausī ieminējos par to arhitektam Aleksejam Dogadkinam, par kuru zināju, ka viņš ir pēdējā Borha (Teodora Borha) audzēdājs. Borha Marinzejas pils zāle bijusi izdaiļota akmeņiem inkrustētām mēbeļiem, no kurām – viņš atcerējās – trūkumā nonākušais Borhs pārdevis pa vienam minerāliem inkrustētām galdaiņm reizorams Eduardam Smiļģim un dzejniekam Edvardam Virzam.”⁶⁰ Smiļģa pirkums pašlaik apskatāms Teātra muzeja, pastāvīgajā ekspozīcijā Rīgā, bet otrs atrodas Edvarta Virzas memoriālajā mājā “Billites”⁶¹ Ozolnieku novada Sidrabenes pagastā. Teātra muzejā ekspozētais apaļais galds gan nepārprotami nav tapis mineraloģa dzīves laikā un ir aptuveni datējams ar 19. gs. otro pusē vai 20. gs. sākumu. Varētu pieņemt, ka tad Florences mozaika pārvietota no kāda senāka galda, kas bijis Mihāla Jana Borha īpašumā. Tomēr abi šie priekšmeti ir vienīgi, kas kā tāla atblāzma liecina par Sicīlijas akmeņu pasaules pazīnēju.

Jautājums par Varakļānu grāfa nacionālo vai kosmopolitisko iedabu ilgstošī ir bijis komplicēts un pat neērts. Par kosmopolitu un šarlatānu Borhu bija dzēlīgi nosaucis viņa novadnieks Gustavs Manteifels (*Gustav Manteuffel*, 1832–1916),⁶¹ kas turklāt ironizēja, ka tikai 18. gadsimtā bija vajadzīgs prast franču valodu un tajā izdot grāmatas, lai radītu mācīta viņa iespaidu. Taču Borhs nebija pasaules pilsonis, kas aizmirsis savas saknes un uz visiem laikiem pametis dzimto novadu. Jāatceras, ka grāfa mūža otrā puse pēc 1790. gada pavadīta Varakļānos, rūpējoties par saviem īpašumiem – Varakļānu, Atiēnises (Marinzejas) un Galēnu muižām, saimniecību, sentimentālo dāru jeb parku un augļu dāru, kur auga pat aprikozes un arbūzi, kā arī kolekcijām un grāmatām.

Borhu nav sasaitījuši nacionāli vai reģionāli ierobežojumi. Tāpēc ir grūti viennozīmīgi definēt, pie kādas nacionālās kopienas grāfu pieskaitīt: viņa dzimtai ir senas vācu saknes, viņa dzimtene ir poļu Vidzeme jeb Poļu Inflantija Krievijas impērijas sastāvā. Tomēr Borhs savu identitāti divdesmit piecu gadu vecumā aplicinājis vēstulē tēvam, viņa pasaules izjūta sakņojas Polijas vidē un vērtībās, kuras ir Dzimtene, valstiska neatkarība, tēvs, valdnieks, Polija – “mana mīlestība pret dzimteni, paliekas no manas mīlestības pret republikānismu, mans respekts pret jūsu kārtību, mana attieksme pret karali un visbeidzot mana atrašanās Polijā”⁶².

Lai gan Mihāls Jans Borhs sevi izjūta kā Polijas patriotu, viņa pasaules uzskats veidojies franču enciklopēdistu ietekmē un viņa darbi, kā jau minēts, sarakstīti franču valodā. Borha daudzpusīgajā personībā mēs sastopam patiesi eiropiska vēriena cilvēku, kam nav piemēris provinciālisms, lokālpatriotisms un nacionāli aizspriedumi. Viņš ir apgaismības laikmeta garā audzināts un multikulturāli domājošs jauno laiku intelektuālis.

Patikams piēnākums ir izteikt pateicību tiem, kas palīdzējuši Borha dzīvesgājuma izpētē un raksta tapšanā: Vasiļa Stefanika Ukrainas Nacionālās zinātniskās bibliotēkas Rokrakstu nodaļas vadītājam Mirosļavai Djadjukai (*Мирослава Дядюк*), Varakļānu novada muzeja direktorei Teresei Korsakai, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra bibliogrāfiem Ilzei Lecinskai un Eduarda Smiļga Teātra muzeja līdzstrādnieci Ritai Rontkalei.

Sicīlijas un Maltas ceļojuma iespējā radītie Mihāla Jana Borha darbi

Lithographie sicilienne ou Catalogue raisonné de toutes les pierres de la Sicile. Propres à embellir le Cabinet d'un Amateur. Par M. le C. d. B. d. C. de plusieurs Académies. – Naples, MDCCCLXXVII [1777]. – [6], 50 f. Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka (turpmāk LU AB).

Le principe de l'électricité // Il principio del electricismo. 1777. Gravētas apmales, teksts paralēli itāļu un franču val. Iespējams, nav saglabājis.

Lithologie sicilienne ou Connaissance de la nature des pierres de la Sicile suivie d'un discours sur la Calcare de Palerme par Monsieur le Comte de Borch de plusieurs academies. – Rome: chés Benoît Francesi, MDCCCLXXVIII [1778]. – XVI, 227 p.; grav. LU AB.

Oda de signor conte Michael de Borch tradotta dalla signora D. Anna Amalia Gentile Fra gli Ereini licori pacicoatica et recitata nella conversazione galante del signor principe di Campofranco. – Palermo: Dalle stampe del Rapetti a pie di Grotta, 1777. – XII f. Izdevums, iespējams, nav saglabājis.

Lettres sur les truffes du Piémont, écrites par Mr. le Comte de Borch en 1780. – Milan: Chez les Freres Reyconds Libraires sous les Arcades de Figini, 1780. – VIII, 51 p., avec 3 planches, dessinées par l'auteur et gravées par Louis D'Agoty. Pieejams: *Google Books*. Jauni faksimilziedumi: Alba, 1974; Lodi, 2001. Latvijā nav atrodams.

Lettres sur la Sicile et sur l'île de Malthe de Monsieur le Comte de Borch de plusieurs academies à M. le C. de N. écrites en 1777. Pour servir de supplément au Voyage en Sicile et à Malthe de Monsieur Brydonne. Ornées de la carte de l'Étna, de celle de la Sicile ancienne et moderne, avec 27 estampes de ce qu'il y a de plus remarquable en Sicile. – Turin: chez les freres Reyconds (Ignazio Soffietti), 1782. – T. 1. – XIX, [1], 236 p.; T. 2. – 256 p.; suppl.: Atlas: 3 f. cartes; 26 f. grav. Titullapā

gravira: medaļa ar Mihāla Jana Borha portretu. Pieejams: *Google Books*. Agrāk arī LU AB.

Tulkojums vācu valodā:

Briefe über Sicilien und Maltha, von dem H. Grafen von Borch an H. G. von N. geschrieben im Jahr 1777 als ein Supplement zu der Reisebeschreibung von H. Brydone, mit Charten von Etna, von dem alten und neuen Sicilien, nebst 24 Kupferstichen / [Übers. von Friedrich August Clemens Werthes]. – Bern: bey der neuen typographischen Gesellschaft, 1783. – T. 1. – [15], 198, [2] S., [4] Bl. Grav.; T. 2. – 203, [2] S. – [17] Bl. Grav., [3] Bl. Karten. LU AB, *Google Books*. 2. izd.: Bern, 1796. *Google Books*; mūsdienu faksimilziedums: *Borch M. J. Briefe über Sicilien und Maltha* (1783). – [Whitefish (Montana)]: Kessinger Publishing, LLC, 2010. – 208 p.

Tulkojums holandiešu valodā:

Reize door Sicilie en Maltha van den Graaf de Borch, lid van verscheide academie der wetenschappen / Uit het Fransch Vertaald. – Te Amsterdam: by Yntema en Tieboel, 1783. – 150 bl. LU AB.

Minéralogie sicilienne docimastique et métallurgique ou Connaissance de tous les minéraux que produit l'île de Sicile, avec les détails des mines et des carrières, et l'histoire des travaux anciens et actuels de ce pays. Suivie de la Minérhydrologie sicilienne ou La description de toutes les eaux minérales de la Sicile par l'auteur de la Lithologie sicilienne. – Turin: Chez les Frères Reyconds, 1780. – LXXX, 264 p., 13 fol. grav. Titullapā gravira: medaļa ar Mihāla Jana Borha portretu. Pieejams: *Google Books*. Latvijā izdevums nav atrodams.

¹ Metrica Baptistarum Ecclesiae Varclanensis Missionis Societatis Jesu Comparati Anno Domini 1742 [– ca 1766], p. 123. Varakļāņu Sv. Viktora baznīcas arhīvs. Ierakstu atrodas raksta autore Mihāla Jana Borha 250 gadu jubilejas pasākumu laikā 2003. gada 16. maijā. Līdz tam brīdīm par Borha dzimšanas laiku un vietu domas dalījās.

² *Podkomorzi* (poļu val.) jeb *subcemerarius* (latīņu val.) – prestīzs amats Polijas karalistē un Lietuvas lielkņazistē, tiesnesis, kas risināja muizis robežu strīdus arņķīka zemes tiesās.

³ Varakļāņu īpašnieks Jans Andrejs Juzefs Borhs (1715–1780) bijis Poļu Infantijas vaivadijas podkomorijs (1744–1765) un vaivads (1765), Polijas kroņa podkomorijs (1765–1780), Polijas lielkancērs (1765–1780), kā arī trejkārtējs Ludzas stārasts.

⁴ Mihāls Jans Borhs-Lubešis (*Michael Johann von der Borch-Lubeschütz, Michal Jan hr. Borch h. Trzy Kawki*, 1753.30.VI – 1810.29.XII (1811.10.1)) – Sv. Romas impērijas valstsgrāfs Borhs-Lubešis (1783), ģenerālliecināms, Ludzas stārasts, Beļkšas vaivads (1787–1791), Lietuvas božojnis (1781), Polijas Sejma loceklis, diplomāts, mineralogs, literāts, Varakļāņu un citu muizis īpašnieks, Polijas Baltā ērgļa (1789) un Sv. Staņislava (1790) ordeņu kavalieris, Maltes ordeņa baltis.

⁵ Borch, Michal Jan, comté de (1753–1810) // Curtis Schuh's Bibliography of Mineralogy. Pieejams: <http://www.minrec.org/lib/details.asp?id=170>. Sk. tiesīsaistē 2011. gada 17. martā. Kērīša Šuha datubāzē fiksēti un anotēti arī Latvijā nezināmi Mihāla Jana Borha darbu izdevumi un to tulkojumi.

⁶ Bij. Borhu pils Varšavā tagad ir Polijas piramā rezidence.

⁷ Staņislavs II Augusts Pogonatovskis (*Staņislav II August Poniatowski*, 1732–1798) jeb Staņislavs Augusts, pēdējais Polijas karalis (1764–1795), pēc trešās Polijas dalīšanas atceļojis no troņa. Borhs karalis vēlējās udot: La Staņislade ou L'heureuse déviance de Staņislav II. Roi de Pologne: Poème. – Vārsovie: P. Dufour, 1791. – 55 p. Tajā viņš dzejā apraksta notikumu uzbrukumu karalim 1771. gada 3. novembrī, kad konfederātu savērnieki mēģināja piespiest viņu atceļties no troņa. Borhs tolaik bijis kājnieku gvardes kapteinis un, pasāzīdzīgi aizstāvēdams savu valdnieku, ticis ievainots.

⁸ Borhu dzimtas arhīvs (13. fonds, 165 glabāšanas vienības) atrodas Ljovņā, Vašija Stefānika Ukrainas Nacionālās zinātniskās bibliotēkas (*Українська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника*, turpmāk UNZB) Rokrakstu nodaļā. Tur tas nonācis 1940. gadā kā bij. Osolineumu (*Ossolineum*) kolekcijas sastāvdaļa.

⁹ Tikānos ar Voltēru viņa namā Ferneijā Borhs apraksta vēstulē tēvam no Lionas 1775. gada 27. janvārī. Vēstulē pēc noraksta publicāta: Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre 1873. – Mitau, 1874. – S. 3–7. Oriģināls: UNZB, 13. f., 90. l., 199.–214. lp.

¹⁰ Borha vēstulē tēvam no Neapoles 1777. gada 31. maijā. UNZB, 13. f., 90. l., 387.–390. lp.

¹¹ Borha vēstulē tēvam no Florences 1779. gada 20. jūnijā. Turpat, 703.–717. lp. Šajās "Eitēds par audzināšanu" viņš izklāsta sava jaunākā brāļa audzināšanas plānu, ievērojot raksturu un temperamentu, kā arī raksta par mākslotālajiem (rakstāšanas, latīņu valodas, mūzikas, vēstures un ģeogrāfijas mācībām, ieroču pazīšanai) un izveido dienaskārtību pa stundām.

¹² Borha vēstulē tēvam no Lionas 1775. gada 1. decembrī. Turpat, 271.–278. lp.

¹³ Borha vēstules tēvam no Florences 1778. gada 5. novembrī (turpat, 584.–589. lp.) un Vines 1779. gada 24. martā (turpat, 661.–664. lp.).

¹⁴ Turpat, 367. lp.

¹⁵ 1774. gada 30. jūnijā vēstulē Borhs ziņo tēvam, ka viņš Viņē ticis ar pāvesta legātu marķīzu Viskonti. 1776. gada 6. novembra vēstulē no Romas lasāms, ka tur runāts par pensiju, ko karalim sagādātu Roma. Neapole Borhs, pēc 1777. gada 10. maija vēstules ziņām, ticis ar turienes karali un saņēmis solījumu, ka Staņislavam II Augustam varētu piedāvāt Neapoles pilnvarotā ministra amatu. 1779. gada 29. aprīlī viņš vēsta, ka Viņē runājis par Polijas lietām ar Austrijas imperatoru Jozefu II.

¹⁶ Borha vēstulē tēvam no Neapoles 1777. gada 29. aprīlī. UNZB, 13. f., 90. l., 352. lp.

¹⁷ *Brydone P. A Tour through Sicily and Malta: In a Series of Letters to William Beckford, Esq. of Somerly in Suffolk.* – London, 1773.

¹⁸ Borhs kļūdas, jo sarakste liecina, ka patiesībā viņš jau 1777. gada 25. aprīlī bija Neapolē. Tātad Sicīlijā pavadīti pieci mēneši.

¹⁹ *Borch M. J. Briefe über Sicilien und Maltha*, von dem H. Grafen von Borch an H. G. von N. geschrieben im Jahr 1777 als ein Supplement zu der Reisebeschreibung von H. Brydone. – Bern: bey der neuen typographischen Gesellschaft, 1783. – T. 1. – Bl. 2 (Vorrede). Turpmāk pieņemts: *Borch M. J. Briefe I*; *Borch M. J. Briefe II*. Mihāla Jana Borha darbu *Lettres sur la Sicile et sur l'île de Malthe* (Turin, 1782) vācu valodā tulkojis Frīdrihs Augusts Klemens Vertess (*Friedrich August Clemens Werthes*, 1748–

1817). Si un citu Sicīlijas un Maltas ceļojumu iespaidā radīto Borha publikāciju pilnu bibliogrāfisko aprakstu sk. pielikumā.

²⁰ Borha vēstule tēvam no Turīnas 1776. gada 29. septembrī. UNZB, 13. f., 90. l., 323–324. lp.

²¹ *Borch M. J.* Briefe I. – S. 3–4.

²² UNZB, 13. f., 90. l., 352. lp.

²³ Turpat, 763. lp.

²⁴ Sk. pielikumu.

²⁵ Vēstulū formā tēmas izklāsts izvēlēts daudzām 18. gs. otrās puses dabaszinātniska un pedagoģiska satura sacerējumiem.

²⁶ To apliecinā jauns "Vēstulū" pārpublicējums: *Borch M. J.* Briefe über Sicilien und Maltha (1783). – [Whitefish (Montana)]: Kessinger Publishing LLC, 2010. – 208 S.

²⁷ Iespējams, ka tas ir literārs tēvs. Vēstulē tēvam 1776. gada 29. septembrī Borhs raksta, ka viņam ir ceļabildis, "kāds bārons de Nancy". – UNZB, 13. f., 90. l., 323–324. lp.

²⁸ *Borch M. J.* Briefe I. – S. 188.

²⁹ Bernē sagatavotā "Vēstulū" vācu izdevuma gravūru kompleksts nedaudz atšķiras no pirmizdevuma. Tulkotājam ir ir pievienoti 26 attēli un 3 kartes, bet dažā pirmizdevuma attēli vairs nav iekļauti.

³⁰ Par Kristoforo dell'Acqu sk.: P. K. Acqua, Cristoforo dall'Acqua (ab Aqua) // Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart / Hg. von U. Thieme und F. Becker. – Leipzig: Engelmann, 1907. – Bd. 1: Aa – Antonio de Miraguel, 1907. – S. 52; *De Florianis A.* Acqua, dall' (ab Aqua, Dall'acqua), Stecher-Familie in Vicenza, 18. Jh. // Allgemeines Künstler-Lexikon: Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker. – Leipzig: Seemann, 1983. – Bd. 1: Aa–Alexander. – S. 263.

³¹ Neapolē par Hakerta mecenātu bija kļuvis diplomāts, mākslas kolekcionārs, arheologs un ievērojams vulkanologs, britu sūtnis Neapolē lords Viljams Hamiltons (*William Hamilton*, 1730–1803).

³² Hakerts 1786. gadā tika iecelts par Neapolē karaļa Ferdinandu V galma gleznotāju, tajā pat gadā gleznotājs Itālijā sarakst ar Ģēri un mācīja viņam zīmēšanu. Ģēze cienā un pateicībā vēltijs Hakertam piemīnās apceri *Philipp Hackert. Biographische Skizze* (1811). Sk.: *Goethe J. W.* von. Berliner Ausgabe. – Berlin: Aufbau-Verlag, 1973. – Bd. 19: Kunsttheoretische Schriften und Übersetzungen. Schriften zur bildenden Kunst. – S. 523–721.

³³ Jakob Philipp Hackert, 1737–1807: Verzeichnis seiner Werke / Hg. von C. Nordhof und H. Reimer. – Berlin: Akademie Verlag, 1994. – S. 22, 98. Skatīts tiešsairē (*Google Books*).

³⁴ Attēlu sk.: Turpat. – 278. lpp. – 348. att. – Kat. Nr. 720.

³⁵ Svīnberņa ceļojuma apraksts *Travels in the Two Sicilies. 1777–1780* divos sējumos zinātnis drīz pēc Borha aprakstiem: 1. sējums – 1783. gadā, bet 2. sējums (ar gravūrām pēc Svīnberņa zīmējumiem) – 1785. gadā.

³⁶ *Borch M. J.* Briefe I. – S. 98–100.

³⁷ *Borch M. J.* Briefe II. – S. 79.

³⁸ *Borch M. J.* Briefe II. – S. 169.

³⁹ *Borch M. J.* Briefe I. – S. 168, 170, 192.

⁴⁰ *Borch M. J.* Briefe II. – S. 112–113.

⁴¹ Izdevumā beigās pievienotas kartes "Sicīlija senatnē" (ar norādi "pēc Filipa Klūvera" (*Cluverius*) un "Sicīlija mūsdienās" (t. i., 18. gs. 70.–80. gados), kā arī Etnas apkārtnes karte. Visas kartes gravējis Džuzepe Pitarelli d'Asī.

⁴² Sk. attēlu *Carte de la Sicile moderne faite d'après de nouvelles observations en 1778* izdevumā: *Borch M. J.* Briefe II.

⁴³ Sk. attēlu *Carte Orthographique de l'Etna dressée d'après les observations du Chanoine Joseph Recupero* izdevumā: *Borch M. J.* Briefe II.

⁴⁴ *Borch M. J.* Lettres sur les Truffes du Piémont, écrites par Mr. le Comte de Borch en 1780. – Milan: Chez les Freres Recyends Libraires sous les Arcades de Figini, 1780. – VIII, 51 p., avec 3 planches, dessinées par l'auteur et gravées par Louis D'Agoty.

⁴⁵ *Borch M. J.* Briefe II. – S. 105.

⁴⁶ *Borch M. J.* Lythographie sicilienne. – Naples, 1777. – P. I.

⁴⁷ *Borch M. J.* Briefe II. – S. 62, 77.

⁴⁸ *Borch M. J.* Briefe II. – S. 77.

⁴⁹ [*Borch M. J.*] Historia Jerzego S. Panstwa Rzyskiego Hrabi Browna, Namiestnika Inflantskiego i Estlandskiego. – W Warszawie: w Drukarni uprzywilejowianoj M. Gröllā, 1793. – IV, 16 s. Korektūras eksemplārs ar daudzām autoru labojumiem. Zinātns tika viņs nepilns eksemplārs, tas glabājas LU AB. Acimredzot sākotnēji (1793) autoru savai darbu grībeja izdot polu valodā Varšavā, bet paraugiespiedums bija tik kļūdainā, ka darbu nolēma neiespiest.

⁵⁰ Turpat. – 7. lpp.

⁵¹ *Koestlin C. H.* Lettres sur l'histoire naturelle de l'isle d'Elbe, écrites à son excellence monsieur le Comte de Borch. – Vienne: Chez Jean Paul Kraus, 1780. – 132 p., 1 p. grav. Sk. tiešsairē (*Google Books*).

⁵² *Страховъ Я. П.* [Stradivj J.]. М. Я. Борх – польскій естествоиспытатель из Латгаліи // Из истории естествознания и техники Прибалтики. – 1980. – Т. 6. – С. 134–145.

⁵³ *Goethe J. W.* von. Italienische Reise / Hg. und commentiert von C. H. Beck. – Nördlingen: C. H. Beck, 1998. – S. 251, 294. Sk. tiešsairē (*Google Books*); tāpat: *Страховъ Я. П.* [Stradivj J.]. М. Я. Борх – польскій естествоиспытатель из Латгаліи. – С. 130, 132. Gētes "Itālijas ceļojums" pirmo reizi izdots 1817.–1818. gadā, tādāt ar lielu laika distanci.

⁵⁴ *Aurnhammer A.* Das Ärgernis der Villa Palagonia: Zum Bedeutungswandel der Antikbild im deutschen Sizilien-Bild (1770–1820) // "Italien in Germanien": Deutsche Italien-Rezeption von 1750–1850 / Hg. von F. R. Hausmann in Zusammenarbeit mit M. Knoche und H. Stammerjohann. – Tübingen: Narr, 1996. – S. 17–36. Sk. tiešsairē (*Google Books*).

⁵⁵ *Borch M. J.* Briefe II. – S. 58.

⁵⁶ Turpat. – 89. lpp.

⁵⁷ Mihāla Jana Borha testaments. Sastādīts 1809. gada 26. decembrī Varakļānu pilī, apstiprināts Rēzeknē 1811. gada 4. janvārī. Polu val. Gerbonpapirs, cauršūts, ar Mihāla Jana Borha zīmogu sarkanā lakā un triju liecinieku apstiprinājumiem. 10 lp. LU AB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, Ms. 1157, Nr. 2. Oriģināltekstu sk. Jolantas Polanovskas raksta pielikumā šajā žurnāla numurā.

⁵⁸ *Manteuffel G.* Inflanty polskie poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmiowiekowa przeszłość calych Inflant. – Poznań: Żupanski, 1879. – S. 127, 153. No aptuveni 8000 sējumiem šobrīd apzināti kopkavāti 25 izdevumi – trīs Latvijas Nacionālajā bibliotēkā un 22 LU AB, tosīkat Kristofa Martina Vīlandā (*Christoph Martin Wieland*) raksti 42 sējumos: *Wieland Chr. M.* Sämtliche Werke. – Leipzig: G. J. Göschen, 1794–1802.

⁵⁹ Sk. 8. piezīmi.

⁶⁰ *Stradivj J.* Par grāfu Mihelu Borhu – Eiropas mēroga zinātnieku – tepat Latvijā // Latvijas Zinātņu akadēmijas un Varakļānu pilsētas domes zinātniskā izbraukuma konference 2003. gada 16.–17. maijā. – Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2005. – 10. lpp. Teodors Mihaēls fon der Borhs (*Theodor Michael von der Borch*, 1869–1955) bija Marīnizes pašņicka Juzefa dēls, tādāt Mihāla Jana Borha mazdēls, dzimis Atašēnē, miris Rietumāvijā.

⁶¹ *Manteuffel G.* O starodawny szlachciz krzyzacko-rycerskiej na kresach inflantckich (= Odbitka z Mieszczyznika Heraldycznego). – Lwów: Polskie Naukowe Towarzystwo Heraldyczne, 1912. – S. 17; *Manteuffel G.* Nieco z dziejów dawnego Księstwa Inflantckiego i wybitniejszych postaci jego województwa od XVII do XIX stulecia // Z okolic Dźwiny: Księga zbiorowa na dochód Czytelni Polskiej w Witebsku. – Witebsk: Towarzystwo Dobroczynności w Witebsku, 1912. – S. 35.

⁶² (...) *a tout cela l'amour de la patrie, un reste d'amour de republicanisme, mon respect pour vos arrangements, mon attachement pour mon Roy, et etc. ma settlement en Pologne.* Rakstīts 1779. gadā. UNZB, 13. f., 90. l., 651. lp.

BORCHIANA VERSUS SICILIANA Count Borch's Sicilian Journey and its Reminiscences in Literature and Art

Summary

Michał Jan Borch (full name Michał Jan Alois Anton Borch, 30 June 1753 – 29 December 1810 (10 January 1811)), christened in Varakļāni (Polish: Warklany; German: Warkland) on 1 July 1753, was a natural scientist and writer whose name is recognized in Europe and inscribed in the history of science. His father was Jan Andrzej Józef Borch (1715–1780), Chamberlain of the Infantry (Livonia) Voivode and Mayor of Ludza, later Grand Chancellor of the Crown. Michał Jan Borch's researches and travel reports written in the 1770s and 80s are included in modern-day bibliographies and regularly reprinted.

Michał Jan Borch's father's social status, his weight in the Polish court and high-ranking offices in Warsaw surely influenced his son's biography. The well-educated young man quickly made a bright career in the military and diplomacy. The most significant period in his life coincides with the time of fatal turmoil in Polish history when three partitions (1772, 1793, and 1795) ended in the loss of independence along with statehood and territory. Possibly the lost opportunities of a promising career motivated Michał Jan Borch to take up science and literature.

To understand Michał Jan Borch's personality, it is important to consider his wide scope of interests and education-based competence. He was well versed in classical literature, poetry and history, had studied the basics of botany, physics, mathematics, architecture and land surveying as well as drawing, music and several languages. Borch wrote his works in French in which he was fluent and even Voltaire is said to have praised the young Borch's mastery of French. His correspondence is also mainly in French, including letters to his father and mother. On an everyday level, the Count communicated and wrote in Polish and German; he also learned English and Italian, and wrote verse in French, Italian and Latvian. Borch had a scholarly interest in natural resources and the population of other countries, very typical of Enlightenment-era nobility and intellectuals. This enthusiasm was fully developed during his research travels. In his early twenties, he toured Germany, France, Switzerland and Italy from 1774 to 1778, and then set out for Holland and England in 1790. He was captivated most by two Mediterranean islands – Sicily and Malta, describing them with much fervour. Months spent in Sicily (23 September 1776 – 25 April 1777) provided diverse research material for seven books printed in Italy (see the list of books), which describe the nature of Sicily, Malta and Italy – stones, ancient monuments and people combined with historical, natural and anthropological aspects. Already in 1775 Borch had told his father that, "in honour of his homeland", he intended to write several works on natural history, descriptions of natural resources and poetry as well as to gather collections.

Michał Jan Borch's personality can be assessed through his correspondence, collections, library and the Varakļāni Palace itself, but his books characterise him most vividly and precisely. The Manuscripts Department of the Vasył Stefanyk Lviv National Academic Library of Ukraine holds the Borch family archive (collection no. 13, 165 items); Borch's numerous letters to his father during his travels in Europe are a unique testimony of cultural history. They provide an insight into the views and ideals as well as the daily routine of a high-ranking Enlightenment-era intellectual.

Five years after his trip to Sicily his *Lettres sur la Sicile et sur l'île de Malthe* (Letters on Sicily and the island of Malta) appeared in Turin in 1782 and were soon translated into German and Dutch. Chronologically arranged descriptions or letters have resulted from careful research and literary work. The first edition of the "Letters" is complemented by 26 engravings and three maps – copper engravings by Cristoforo dell'Acqua (also dall'Acqua, dell'Acqua) after drawings by the author. The book is also illustrated with engravings after German landscapist Jakob Philipp Hackert (1737–1807), but only the first edition features two scenes by the English traveller and writer Henry Swinburne (also

Swinburn 1743–1803). Other Italian and French engravers also contributed to the illustrations of several books by Borch.

The presence of Italian, English, French and German artists' works allows us to broaden our knowledge of his contacts. Michał Jan Borch, being a talented amateur artist, used to draw everything including Sicilian and Maltese peasants. The best examples are his drawings of *vedute*, buildings and plants as well as topographic works (three maps of Sicily, building façades and layouts). It is likely that the painted overdoors at the Varakļāni Palace were designed by Michał Jan Borch himself or they may have been created under his direct supervision. For instance, one of the overdoor paintings in Varakļāni seems to portray a specific place and event in Michał Jan Borch's life. On the morning of 13 December 1776 he and his guides set out for the summit of Mount Etna. After a hard and long walk on lava fields they reached the so-called Goat Cave (*Grotta delle Capre*, no longer surviving) where they spent the night. Borch not only mentioned the Goat Cave in his "Letters" but the cave and goats can be seen in the vignette of the map of Etna drawn by Borch. The landscape depicted in the Varakļāni overdoor is certainly the view seen by someone inside the dark cave, looking outwards into the bright open space. One could assume that another overdoor painting was also inspired by Borch himself – there is a classicist medal with a profile of an antique head on the second floor of the left wing of Varakļāni Palace. There is a distant analogy with the vignette in Borch's book (1793, sample print at the Academic Library of the University of Latvia) dedicated to his father-in-law, Vidzeme Governor General George Browne (1698–1792).

"Letters" by Michał Jan Borch were recognised by his contemporaries. Surely their most famous reader was Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) who used the Count's works as a handbook during his Italian journey in 1786 and 1787. Although Goethe did not like Borch's systematising approach, he not only used his descriptions during his travels but also borrowed several themes, interpreting them from a literary viewpoint.

Michał Jan Borch is a natural history type researcher and because of this his scrutiny is focused in a different way. Borch took notes, systematised and analysed signs of nature and history; first the stones and antique monuments and plants, then the urban environment and daily life, praising the people he had met. Borch's book of Sicily is at the same time an expressive Borchiana and Siciliana; Borch's personality shows in his works in which scientific accounts alternate with a deeply felt, emotional message.

Varakļāni Palace once held superb cultural treasures. However, the turmoil of history did not care for Michał Jan Borch's collections rich in Italian and Sicilian materials, his archive and library. Just two tables with stone mosaics have survived from the splendid Palace interior. After an auction in the 1930s, one of them ended up in the collection of theatre director Eduards Smilģis, the other went to the poet Edvarts Vīrza.

The issue of Count Michał Jan Borch's national or cosmopolitan nature (see Gustav Mantuffel, 1832–1916) has long been considered a difficult and even uneasy one. Borch did not experience any national or regional limitations. So it is hard to define a strict national community that Borch belonged to: his family had ancient German roots, his native land was the Polish Livonia or Infantry Voivode that became part of the Russian Empire. Although Borch considered himself a Polish patriot, his world view was shaped by French Encyclopaedists and his works were written in French. Borch's manifold personality reveals a truly European individual, free of provincialism, local patriotism and national prejudices. His upbringing conformed to Enlightenment ideals, shaping a modern day intellectual with a multicultural mindset.